IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

DZYUDO SPORTIDA IQTIDORLI YOSHLARNI SARALASH (SELEKSIYA) MEZONLARI

Namozov Sherzod Nasimovich
Buxoro davlat universiteti,
Sport va san'at fakulteti,
Sport nazariyasi va metodikasi
kafedrasi professori

Annotatsiya: Dzyudo sportida iqtidorli yoshlarni saralash (sport seleksiyasi) bolaning ushbu kurash turiga bo‘lgan moyilligini aniqlovchi pedagogik, tibbiy-biologik va psixologik tadbirlar majmuini o‘z ichiga oladi. Maqolada dzyudoda yosh sportchilarni saralashning bosqichma-bosqich tizimi, har bir bosqichdagi mezonlar, shuningdek saralash jarayonida yo‘l qo‘yiladigan keng tarqalgan xato va kamchiliklar tahlil qilinadi. Saralash murabbiy uchun nafaqat jismoniy ko‘rsatkichlarni, balki bolaning irodaviy-psixologik xususiyatlarini ham hisobga olishni talab qiladigan murakkab, ko‘p bosqichli jarayon ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: dzyudo, sport seleksiyasi, saralash, iqtidor, pedagogik mezonlar, tibbiy-biologik mezonlar, psixologik tayyorgarlik, yosh sportchilar.

Hozirgi kunda dzyudo sportining ommalashib borishi bilan birga, ushbu sport turida yuqori natijalarga erishish uchun iqtidorli yoshlarni o‘z vaqtida aniqlash va ularni to‘g‘ri yo‘naltirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Sport seleksiyasi — bu bolalar, o‘smirlar va yigit-qizlarning ma’lum bir sport turiga, jumladan dzyudoga, yuqori darajada moyilligini aniqlashga qaratilgan tadbirlar majmuidir. Bunda murabbiylar “qabul qilish” va “saralash” tushunchalarini bir-biridan farqlay bilishi muhim, chunki oddiy qabul qilish faqat sport turiga jalb etishni nazarda tutsa, saralash bolaning shu sportda yuqori natijalarga erishish ehtimolini ilmiy asosda baholashni talab qiladi. Davlat siyosati darajasida ham dzyudo bo‘yicha milliy terma jamoalar uchun iqtidorli va talantli yosh sportchilarni izlab topish, saralash va tayyorlash vazifasi belgilab qo‘yilgan, bu esa mavzuning amaliy ahamiyatini yana bir karra tasdiqlaydi.[1]

Dzyudoda iqtidorni aniqlashning murakkabligi shundaki, kurash sportlari o‘ziga xos sifatlar majmuini talab qiladi: tezkor reaksiya, vaziyatga qarab harakatni tezda o‘zgartirish qobiliyati, yuksak koordinatsiya va raqib harakatlarini hisobga olib hujum amallarini bajarish mahorati. Shu bilan birga, sport amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, saralashning birinchi bosqichida dzyudo uchun zarur bo‘lgan morfologik, funksional va psixik sifatlarni o‘zida mukammal birlashtirgan “ideal” bolani har doim ham aniqlash imkoni bo‘lmaydi. Shu sababli yakuniy xulosalarni shoshilinch chiqarish tavsiya etilmaydi — birinchidan, qobiliyatlarning bir-birini qoplash mexanizmi mavjud (masalan, kuchsiz tezkorlikni yuqori texnik tayyorgarlik qoplashi mumkin), ikkinchidan, dzyudoga yuqori moyillik mezonlarining o‘zi nisbatan shartli xarakterga ega.[2]

Dzyudoda saralashning bosqichma-bosqich tizimi

Zamonaviy sport pedagogikasida dzyudo bo‘yicha saralash jarayoni bir nechta izchil bosqichlardan iborat bo‘lib, har bir bosqichda turli mezonlarga alohida e’tibor qaratiladi. **Boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichida** (odatda 7–10 yosh) bolalarni guruhlarga qabul qilish sport turining o‘ziga xosligi, sog‘liq holati (shifokor ruxsati), genetik moyillik (antropometrik va shaxsiy-psixologik ma’lumotlar) va mavjud harakat ko‘nikmalari zaxirasi asosida amalga oshiriladi. Bu bosqichda sportchining tug‘ma moyilligini aniqlash, sport faoliyatiga motivatsion qiziqishini shakllantirish va jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasini baholash kabi vazifalar qo‘yiladi, saralash esa eng sodda usullar yordamida o‘tkaziladi.

Keyingi, **o‘rta bosqichda** e‘tibor markazida sportchining boshlang‘ich darajasi emas, balki jismoniy va texnik-taktik ko‘rsatkichlarning o‘sish sur‘ati turadi — aynan shu ko‘rsatkich

kelajakda yuqori sport natijalariga erishish ehtimolini aniqroq bashorat qiladi. **Yuqori bosqichda** esa terma jamoalarga nomzodlarni saralash amalga oshiriladi, bunda sportiv-texnik natijalarning yillar davomidagi dinamikasi (boshlanishi, eng yuqori cho‘qqisi, pasayishi), texnik elementlarning murakkab va og‘irlashtirilgan sharoitlarda mustahkamlanish darajasi, hamda musobaqa jarayonidagi to‘sqinlik qiluvchi omillarga (hakam xatolari, raqib bosimi, vaqt taqchilligi) chidamlilik darajasi hisobga olinadi. Bu bosqich, odatda, o‘quv-mashg‘ulot to‘planishlari jarayonida amalga oshiriladi.[3]

Pedagogik va tibbiy-biologik mezonlar

Dzyudochilarni saralashda qo‘llaniladigan pedagogik mezonlar qatoriga jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasi, texnik-taktik tayyorgarlik, sport-texnik mahorat, sport natijalarining o‘sish sur‘ati, koordinatsion imkoniyatlar, shuningdek yosh sportchining keskin kurash sharoitida harakat vazifalarini samarali hal qila olish qobiliyati kiradi. Ushbu ko‘rsatkichlar mashg‘ulot va musobaqa jarayonida murabbiy tomonidan kuzatish, testlash va nazorat mashqlari orqali aniqlanadi.

Tibbiy-biologik mezonlar esa sportchi organizmining funksional va sensor tizimlari holatini, shuningdek oliy nerv faoliyatining individual xususiyatlarini o‘rganishga yo‘naltirilgan. Bunga yurak-qon tomir va nafas olish tizimining funksional imkoniyatlari, morfologik ko‘rsatkichlar (tana tuzilishi, vazn toifasiga moslik), shuningdek organizmning mashg‘ulot va musobaqa yuklamalaridan keyin tezda tiklanish qobiliyati kiradi. Bu ikki yo‘nalish — pedagogik va tibbiy-biologik — bir-birini to‘ldirgan holda qo‘llanilganda, dzyudochining istiqbolini ancha aniqroq baholash imkonini beradi.[4]

Psixologik mezonlarning o‘ziga xos ahamiyati

Dzyudo — bevosita jismoniy aloqa va lahzalik qaror qabul qilishni talab etuvchi sport turi bo‘lgani uchun, psixologik mezonlar saralash jarayonida alohida o‘rin tutadi. Nerv jarayonlarining harakatchanligi va muvozanatligi yosh sportchilar xulq-atvorida yaqqol namoyon bo‘ladi: haddan tashqari qo‘zg‘aluvchan, jahldor, sabrsiz va o‘zini tuta olmaydigan sportchilar, odatda, kerakli lahzada o‘zini safarbar qila olmaydi, ko‘plab xatolarga yo‘l qo‘yadi va amalda musobaqada mashg‘ulotdagiga qaraganda ancha zaifroq ko‘rinadi. Uzoq davom etgan sport mashg‘uloti, albatta, o‘z-o‘zini boshqarish va o‘zini tutish ko‘nikmasini shakllantiradi, biroq saralash jarayonida barqaror psixikaga ega, muvozanatli yangi boshlovchilarga ustunlik berish maqsadga muvofiqdir.[5]

Shu o‘rinda muhim ogohlandiruvchi jihatga ham e‘tibor qaratish lozim: “istiqbolli” deb baholanayotgan yosh dzyudochilarda ko‘pincha tajovuzkorlik va kurashda qattiqqo‘llik ustun fazilat sifatida qaraladi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, bu xususiyatlar ko‘pincha kelajakdagi sport yutuqlariga sezilarli ijobiy ta‘sir ko‘rsatmaydi, aksincha, jamoani shakllantirish va jamoaviy muhitni saqlash jarayonida salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli murabbiylar yosh sportchining tajovuzkorligini iqtidor belgisi sifatida emas, balki alohida pedagogik ishlov talab qiladigan xususiyat sifatida qarashi maqsadga muvofiqdir.[6]

Saralash jarayonidagi muammoli jihatlar va amaliy tavsiyalar

Dzyudoda iqtidorni baholashda murabbiylar bir qancha qiyinchiliklarga duch keladi. Birinchidan, qobiliyatlarning o‘zaro qoplanish mexanizmi mavjudligi sababli, bitta ko‘rsatkich bo‘yicha zaif natija ko‘rsatgan bolani dzyudoga “yaroqsiz” deb bir tomonlama xulosa chiqarish noto‘g‘ri hisoblanadi — bu ko‘rsatkich boshqa kuchli tomonlar (masalan, yuqori texnik tushunish yoki irodaviy barqarorlik) hisobiga muvozanatlashishi mumkin. Ikkinchidan, saralashning ilk bosqichida barcha zarur sifatlarni o‘zida mukammal jamlagan “ideal” nomzodni topish amalda kamdan-kam uchraydi, shuning uchun ilk bosqichlarda haddan tashqari qattiq mezonlar qo‘llash ko‘plab potensial iqtidorli bolalarni sport turidan chetlatib qo‘yishi mumkin.

Saralash tizimining samarali ishlashi uchun bir qator tamoyillarga rioya qilish tavsiya etiladi: barcha manfaatdor shaxslar (ota-onalar, sportchining o‘zi) saralash mezonlari, uning bosqichlari,

yakunlanish muddatlari va qarorlarning e‘lon qilinish tartibi bilan oldindan tanishtirilishi lozim. Bundan tashqari, saralash yagona ko‘rsatkich asosida emas, balki pedagogik, tibbiy-biologik va psixologik mezonlarning kompleks baholanishi asosida amalga oshirilishi, shuningdek boshlang‘ich bosqichlarda natijaning o‘zidan ko‘ra uning o‘sish dinamikasiga ko‘proq e‘tibor berilishi maqsadga muvofiqdir.[7]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, dzyudo sportida iqtidorli yoshlarni saralash — bir martalik tanlov emas, balki bosqichma-bosqich, ko‘p yillik va ko‘p mezonli ilmiy-pedagogik jarayondir. Bu jarayonda pedagogik (jismoniy va texnik-taktik tayyorgarlik), tibbiy-biologik (funksional va morfologik holat) va psixologik (nerv tizimining muvozanatligi, irodaviy sifatlar) mezonlarning birgalikda va kompleks tarzda baholanishi yuqori sport natijalariga erishishi mumkin bo‘lgan yosh dzyudochilarni aniqlashtirishning asosiy sharti hisoblanadi. Shoshilinch va bir tomonlama xulosalardan saqlanish, qobiliyatlarning o‘zaro qoplanish imkoniyatini hisobga olish, shuningdek saralash jarayonining shaffofligini ta‘minlash — bularning barchasi sport sohasida kelajakda yetuk, raqobatbardosh sportchilarni tayyorlashning mustahkam ilmiy-uslubiy negizini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vaytsexovskiy S.M., “Sport seleksiyasi nazariyasi va amaliyoti asoslari”, Toshkent: Sport nashriyoti, 2018.
2. Davronov F.M. “11–13 yoshli dzyudochilarda emotsional intellekt va sport natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlik”, 2026.
3. Normatov S., “Yosh dzyudochilarning musobaqalarga tayyorgarlik jarayoni”, Toshkent: Sport metodikasi nashriyoti, 2019.
4. Rustamov B., “Yosh sportchilarda jismoniy tayyorgarlik va reabilitatsiya”, Toshkent: Reabilitatsiya va sport nashriyoti, 2018.
5. To‘raev A., “Sport psixologiyasi va yosh dzyudochilar”, Toshkent: Psixologiya nashriyoti, 2016.
6. Abdullaev Sh., “Dzyudo bo‘yicha yosh sportchilarning jismoniy tayyorgarlik metodlari”, Toshkent: Jismoniy tarbiya va sport nashriyoti, 2018.
7. Ashurov, “Yosh dzyudochilarning sport natijalarini oshirish omillari”, Toshkent: Sport nashriyoti, 2017.